

Лесонаркът „Липник“

Еберхард Унджиян

Лесонаркът „Липник“ е в близост до с. Николово, на около 10 – 12 км. от Русе и заема площ около 2000 ха. Разположен е в масив от смесена равнинна гора с преобладаване на липа (*Tilia sp.*) и оттам идва името на цялата местност и парка. Това е най-

големият лесонарк в България. Местните предания твърдят, че някога тук се е намирал християнски манастир, посветен на св. Пророк Илия. Затова именно на 2 август, Илинден, там се организира събор. По времето на османското владичество там е имало дервишко теке от ордена на хаджи Бекташ Вели. Те са шиити или още алиани – почитат Али, зет на Пророка. Старите русчуклии го помнят и като „Текето“. И все пак именно манастирът е изиграл първостепенна роля за духовно извисяване и запазване на народностното съзнание в онези векове. Много често манастирите се граят в близост до извори, имащи някакви, не всякога

Вероятно някои от нашите читатели, прочели заглавието, веднага ще си кажат „Е, и какво му е толкова интересно на този лесонарк сега? Едно време в него имаше и хижи и ресторанти и градските рейсове ходеха до там“. Наистина, до неотдавна той е бил от забележителните и добре поддържани паркове край Русе, а сега изглежда като занемарен. Все пак и днес лесонаркът живее, с него е свързана много история и много хора са дали нещо от живота си за него, все още има интересни природни забележителности и жив свят, който трябва да се познава и пази! За него и нашите наблюдения в него през годините искам да разкажа.

реални, лечебни качества - аязмо, оброчище и гр., както е случаят и с Текето. Преди там стоеше една хубава скулптура, дипломна работа 1953 на Никола Терзиев (Кольо Желязото) – момиче, носещо стомна с вода.

О б р о ч и щ а т а имат дълбок корен

в съзнанието на българина. Дошли са до нас от дъното на вековете, още от предхристиянски времена. Когато по-късно хората са се събирали там, те са се приобщавали към вярванията на предците езичници. Техните обичаи все пак са били приети – мъдро решение - под една или друга форма от Църквата, когато се оказало, че не могат да бъдат изкоренени. Коли се курбан, обикновено овен или теле. Това е днешен отглас от древните жертвоприношения за измолване благоволенията на отвъдните сили. Изобщо нашият народ е запазил ред елементи от някогашни езически обреди – такива са Германа, Пеперугата, кукерите (които днес

Лесопаркът „Липник“. Поглед отгоре към Вила „Текето“

са по-скоро атракция), мартеницата, а в Странджа – нестинарството. Църквата е обвързала последното със св. Константин и Елена – императорът, наложил християнството в Римската империя и неговата майка. В народа се шири вяра, че св. Елена носи градушки в ръкава си и гр. Нестинарството вероятно иде направо от траките. „Ние, българите, сме православни езичници!“, ми каза по този повод един вещь в историята приятел.

Снимал съм старо оброчище по пътя към пещерата „Орлова чука“ в парка „Липник“. По правило при подобни места има каменен кръст, със или без надпис или други знаци. Архитект Ива Любенова специално е изследвала тези паметници и е публикувала книга за различните кръстове, включително и тези при с. Нисово, Русенско. Дядо Шкорпил също ги е рисувал навремето при своите изследвания за „Старините по долината на Русенски Лом“, а и по други места.

А целта на моите изследвания е по-различна. Аз търся интересни растения и животни – все пак си оставам неоправен биолог и краевед. Упорито следвам стъпките на един от „първопроходците“ на нашето, тогава още съвсем начинаещо естествознание, дълбоко почитания от мен русенски учител В.Т.Ковачев („Въката“, 1866 – 1926).

Той е излизал често в околностите на Русе. Има запазена любопитна снимка от онова време, показваща весела компания с обикновени „колелета“ (е, не от модерните „маунтийн байк“) на скалната църква „Св. Петка“. Днес тя вече не съществува, зазидана е в левия бряг на Лома под търговия мост до Млекозавода. По стари снимки и данни се знае, че там е имало запазени останки от средновековни стенописи. Отиването до тях тогава се е считало едва ли не като пътуване зад граница! За мое учудване „Въката“ е скитал рядко по доли-

Пещера „Орлова чука“

ната на Ломовете – тази обетована земя за великолепен теренен зоолог, особено що се отнася до земноводните и влечугите. Та той навремето е бил най-добрият познавач на тия симпатични същества! Фактът, че в своята книга „Херпетологична фауна на България“ (Пловдив, „Христо Г. Данов“, 1912) почти не посочва находища по долината, ясно го показва. Много време след като той се е преселил в един (вероятно!) по-добър свят, бяха открити малкото балканско геконче (*Cyrtodactylus kotschy*) и коравецът или още змиегушчер (*Pseudopus apodus*), като нови за долината.

Откриването на гекончето в „Липник“ дължим на някогашния препаратор на музея, И. Хаджииванов (1931 – 1997, уже нарицаем Иван Иванич).

В по-късни години единственият дотогава екземпляр се оказа по-често срещан и бе открита цяла популация от него в западните квартали на града ни. Известно е, че гекончето се заселва охотно и в човешки

Малко балканско геконче

Езерото е едно от най-приятните места в парка

жилища, примерно по Черноморието. И се явява твърде полезно – нощно време ни отървава от разни неприятни съжителци – мухи, комари и други. Но понякога попада в не съвсем подходящи места. Ковачев в своята книга пише: „Месемврийците го преследват, защото намерили един екземпляр, удавен в причастието.“ Очевидно свещеникът по недоглеждане е оставил съда с виното (потира) непокрит. А друг наш колега, Д. Добрев, пише, че в гр. Гълъбово, през 80-те години, занесли един спрял будилник на часовникаря, да видят, ако може да го поправи. При отварянето изскочило някакво животинче. Часовникарят успял да го хване и се обадил на една от редакциите на Радио София. Те съобразително се отнесли до Зоологическия институт на БАН и от там им обяснили, че става въпрос за геконче или още нощен гушер. Наскоро излюпеният малчуган се бил вмъкнал през само 3 мм широката пролука на капака в будилника! И механизмът, освободен от

„пречката“ отново заработил. Стават и такива работи!

„Коравец“ е местно и твърде сполучливо название на един безкрак гушер, наречен от зоолозите змиегушер, доказващо, че той наистина е живял някога тук. Откритието му в „Липник“ дължим на русенеца баб Стефан Цончев, известен повече като „Змияра“. С него по-късно, след много „скитане по долини и баури“, успяхме да намерим само едно убито младо животно на 01.06.1984, при обиколка по Ломовеите. Тукашната популация на змиегушера вероятно е била, така да се каже „гранична“ и поради това немногочислена. И за жалост не е могла да устои на унищожителния поход на местното население, което безмилостно, безсмислено и безразборно убива всяка срещната змия, независимо отровна или не, както и приличащите им съвсем безобидни безкраки гушери.

Езерото в Лесопарка „Липник“ съществува много отдавна, повече от стотина го-

Поглед към езерото

дини. Още В. Ковачев го споменава в първите си научни съобщения. През 1896 – 97 г. за пръв път в България то е било преустроено в рибарник за шаран. Днес служи за база на различни водни спортове.

Разположено е в долината на рекичката Бътмиша. Някои автори, не съвсем обосновано, я считат за „първата река“ от Лудогорието (или Делиормана). Тя започва от Образцов чифлик, минава през селата Липник и Гагала, обединени под общото название Николово, а по-нататък се губи някъде из Побрежието. В езерото, освен няколко вида обикновени сладководни риби, можем да срещнем големият гребенест тритон (*Triturus dobrogicus*), голямата водна жаба (*Pelophylax*

ridibundus), червенокоремната бумка (*Bombina bombina*), водната змия (жълтоушка, *Natrix natrix*), както и блатната костенурка (*Emys orbicularis*). На 20.03.1979 в Лесопарка, на една полянка, намерих оскубани пера от горска ушата сова. За щастие между нейните пера се мъдреше и едно второ-

Дупка на лисица

степенно махово перо от “извършителя на деянието” – този път обаче не бухал, а големият ястреб (*Accipiter gentilis*).

Неведнъж съм имал случай да намирам и снимам в „Липник“ и дупки на горски мишки (*Apodemus flavicollis*), на лисица (*Vulpes vulpes*), че и на язовец (*Meles meles*). Лисичата квартира лесно ще познаете – преди всичко по характерния остър „аромат“. Входът е „маркиран“ с доста голям куп изровена земя, по който личат стъпки, пък и понякога изпращения. Ако дупката е обитавана от майка с малки, със сигурност пред входа

Ръждиви вечерници

ще видите и разни останки от храна. И ако се приближите непрегпазливо, не е изключено да ви напълят пълчища досадни бълхи. Панталоните ви могат даже да почернеят от тях! Така си изпатихме и ние един път в околностите на с. Иваново.

Лисицата понякога се явява „готованка“ – заселва се в обитавана дупка на язовеца, но заема отделна част на общата квартира. А той е добър стопанин. Нито той мирише, нито дупката му. Тя често се ползва продължително време, поддържа се грижливо и тогава има много входи и подземни камери. Когато копае, язовецът изсипва земята не непосредствено пред входа, както прави лисицата, а я отнася доста надалеч. В резултат се получава нещо като добре оформена бразда, която представлява доста ясна разлика спрямо лисичата бърлога. При язовеца понякога пред входа могат да се видят и остатъци от подстилка. Изпращенията си той, като истински чистофайник, пуска в нарочно изкопани плитки дупки наоколо. В стремежа си да документирам всички прояви на жизнедеятелността на моите „обекти“ съм снимал и такава тоалетна на язовец!

През април 1974, в 5 часа следобед, чух характерното цвърчене на прилепи от високо. Погледнах нагоре и открих хралупа, на

около 2,5 м височина на едно дърво. Останах да видя какво ще се случи. При нашата работа търпението е една от най-важните „пътеки към славата“! Просто клечиш и чакаш. А винаги се случва нещо – често ново и неочаквано! Тогава бяха ръждиви вечерници (*Nyctalus noctula*). В 6,20 ч прилепите се показаха на отвора. Трите вида вечерници, както сочи името им, излитат на лов значително по-рано от повечето прилепи, често още по светло. Издаваха кратки, почти металически писъци, които се чуват на разстояние до 50 м. Отначало все още в диапазона, уловим за нашия твърде несъвършен слух. След това, въпреки че устата им оставаха отворени, вече не чувах нищо. Бяха преминали на ултразвукова честота. Ние чуваме само звуци в границите от 17 до 20 000 колебания в секундата, а прилепите издават и такива до 215 килохерца, т.е. 215 хиляди трептения в секундата!

При друго посещение в „Липник“ вниманието ми беше привлечено от особено жужене, идващо от земята. Оказа се дупка, от която чевръсто излитаха и се пъхаха оси. Трябва да се знае, че има немалко оси „индивидуалисти“ – живеят поединично, с изключително интересно „житие-битие“. Освен тях има и „социални“, които образуват по-малки или по-големи „семейства“. Родона-

Германската оса строи вход към гнездото

чалничка е т.н. царица или майка, презимува като имаго, т.е. възрастно насекомо, но оплодена още от предишната есен. Тя снася яйца и първоначално се грижи сама за поколението си. По-късно продължава обществено-полезната си дейност вече с помощта на новоизлюпените работнички. Те са фактически безполови индивиди, чиято задача се заключава да се трудят неуморно и всеотдайно за изхранването на народеца и отглеждането на новото поколение. Тогава царицата може да се посвещава вече изцяло на първостепенната си задача – снасянето на яйца, т.е. осигуряване нарастването на популацията. От ларвите, в зависимост от храната, подадена им от работничките, първоначално се развиват само работнички, а едва в края на сезона – бъдещи царици, т.е. майки, а също и търтеи. Последните нито събират храна, нито защитават гнездото, а имат една единствена „цел в живота“ – те са необходими за оплождането на майките и... толкова. Или биват оставени да си умрат сами, или пък направо ги убиват. От човешка гледна точка е страшно, но в Природата всичко е мъдро наредено и подчинено на целесъобразността, в случая – възпроизводството на вида. Понякога, но сравнително рядко, дребни пойни птички, червеношийка, синигери, нападат пчелини. При това те предпочитат именно търте-

ите, като вероятно ги разпознават по различния звук при полет.

Други видове оси си строят гнездата навън, а трети и под земята – примерно обикновената (*V. vulgaris*) и германската оса (*V. germanica*). А защо „германска“, след като живее в България (и даже в Лесопарка „Липник“?)! Наречена е така от естественика, който първ я е описал, най-вероятно германец.

Гнездото им се изгражда от сдъвкана дървесина, за предпочитание посивяла, т.е. състояща се вече почти само от чиста целулоза, без изветрелия лигнин и омесена със слюнка. Тези приятели очевидно са ни изпреварили в използването на някои „наши“ технологии – в случая производството на хартия от дървесина. Слюнката е лепкава, изсъхва на въздуха и получената каша е донякъде водоустойчива (особено полезно за гнездо, построено навън, под открито небе) и едновременно еластична, което пък ѝ придава необходимата здравина. Подземното гнездо на германските оси има вид на кълбо с големина на зелка, до 30-ина сантиметра в диаметър. Отвън е обвито с тънка стена, но еднаква на цвят, а не ивчеста, както при стършелите. Съдържа няколко „етажа“ от килийки, подпирани помежду им със стълбчета. Както вече споменах – гнездото се ползва само веднъж. В шестоъгълните килийки (такива, но от восък, правят и пчеличките) се развиват ларвите – бъдещето благонадежно попълнение на народеца, наброяващ при полските оси до около стотина, а при германската оса и докъм 7000 индивида. Възрастните работнички ги хранят с „кашичка от детската кухня“ – сдъвкани различни насекоми. Всъщност всички оси са истински хищници, но през есента проявяват подчертан апетит към сладки храни – зрели плодове

– грозде, ябълки, круши, също и достъпните им мармалади, конфитюри и т.н. Могат да стават твърде досадни, като се въртят около сложената за закуска маса.

Големият черен бегач (*Carabus niger*) е бил срещан от В. Ковачев в околностите на Русе, както и в Разградско от Андрей Маркович (1872 – 1939), по време на учителстването му там.

Навсякъде е обитател на горите. Поради ноц-

ния си начин на живот рядко попада пред очите, съответно фотообектива на естествениците или природолюбителите. Храни се предимно с охлюви, както голи, така и такива с черупки. Затова на руски се нарича „слизнеед“ (охлювояд), а заради „химическото си оръжие“ – „брызгун“, т.е. пръскач. Тайната е следната. Някои видове, както европейски, така и тропически бегачи, притежават в края на коремчето жлези, отделящи водороден прекис, хидрохинон, както и органичен катализатор. Тези вещества се смесват в специална камера, при което настъпва твърде бурна реакция. Получените летливи съединения се изхвърлят с голяма скорост през тесен отвор в края на коремчето. С високата си температура (около 100 градуса по Целзий) и разяждащо действие те представляват наистина много ефикасно „химическо оръжие“, даже срещу такива неприятели като язовец, лисица, белка или дива свинка. Поради тези си „способности“ големият черен бегач в природата има малко врагове.

През лятото на 1963 година, на екскурзия в Лесопарка имах среща със земен паяк тарантул (*Lycosa singoriensis*). Но не любовна – тя никак не е безопасна за мъжете при паяците! Той принадлежи към едно семейство паяци, които не си плетат мрежа, а си копаят дупка в земята, дълбока до тридесе-

Земен паяк тарантул

тина сантиметра. Тя се укрепва с паяжина, така както ние иззиждаме стените на изкопаните кладенци, за да не се срути земята. По зряч и нощно време излиза на лов и като вълк или тигър направо се нахвърля на жертвата, в случая, разбира се, не антилопа или сърничка, а различни насекоми. Ухапването му е смъртоносно за жертвата. За човека, макар и неприятно, не е опасно. Както е обичайно при паяците, женската е значително по-едра от кавалерите, заедно с краката достига до около 3 – 4 см. Значително по-дребният кавалер ухажва своята дама, както се казва „со страхом божим“. Защото, ако не внимава, рискува да се превърне в „добавка към сватбения пир“. Да сме благодарни, че при хората не е така! То не случайно един жесток американски криминален филм е назван „Черната вдовица“. Твърде находчивото название е вдъхновено от поведението на американски вид паяк от същото семейство, чието ухапване за човек може да има трагични последици. Иначе при тях госпожата е заслужаваща похвала високоотговорна майка. Трябва да уточним – грижите на поколението съвсем не са само „привилегия“ на птици и бозайници, в това число и на човека – срещат се и при влечуги, земноводни, някои риби и даже при т.н. „нисши“ безгръбначни животни, насекоми и други, както можем да се убедим

Момкова сълза

при целенасочено и търпеливо наблюдение. Женската снася многобройни яйца, изприда пашкулче (кокон) и го носи в продължение на 4 – 6 седмици, закачен на паяжинните жлези на края на коремчето.

Мишеловът (*Buteo buteo*) все още е – да сме благодарни! – една от най-често срещаните грабливи птици у нас, вкл. и в „Липник“. Храни се главно с полевки и мишки, които на свой ред се считат за вредители на селското ни стопанство. Колко пъти в миналото пишман ловци са носили в музея убити от тях мишелови с гордите слова: „Ето, носим Ви един вреден ястреб!“ А той, първо не е ястреб и второ – не е вреден! И пред очите на смаяния приносител сме вадили от гушата току-що погълнати или вече полусмляти полевки. Построява си гнездото на дървета, по предпочитание близо до крайнината на гората, така че хем да е под известна защита, хем да е близо до „ловните полета“.

Растителността на Лесопарка също е много интересна. Момината сълза (*Convallaria majalis*) е широко известна, но малцина са чували за Момкова сълза (р. *Polygonatum*), дето момците били ронели по момите! У нас съществуват три вида – многоцветна, широколистна и миризлива или „благоуханна“ момина сълза. Цветовете им са бели, висящи под листата, а плодът – синкавочерна ягода. Миризливата или още медицинска мо-

мкова сълза е отровна – съдържа алкалоиди и гликозиди и се ползва в официалната и народната медицина.

На 30.06.1976 в „Липник“ снимах цветето, много красиво, с гроздовидно съцветие, съставено от чисто бели цветчета с шестделен, както е редно за едносеменните, окоцветник. Тънките листа с успоредни жилки са разположени приосновно. Беше сенниковидният гар-

вански лук (*Ornithogalum umbellatum*), доста разпространен в по-ниските части на страната ни. Мишият трън (*Ruscus aculeatus*), миши чимшир, или още залист, излица (какво богатство на имена!), се счита за реликт (остатък) от по-раншен геологически период – Терциер, когато климатът е бил равномерно топъл и влажен. Това, което ни прилича на листа с шип накрая, всъщност са преобразени клонки (в ботаниката се наричат филоклади). Плодът е яркочервена ягода, привлекателна на вид, но не се яде.

Да... в природата няма празни и скучни места. Търси и ще намериш! Стига да знаеш какво и къде да търсиш. В заключение, нека пожелаем на Лесопарк „Липник“ да живне и стане отново любимо място за отгих, и не само на русенци. ■

Сенниковиден гарвански лук